

Forfatter: Ewald, Johannes

Titel: Herr Panthakaks Historie og Meeninger

Citation: Ewald, Johannes: "Herr Panthakaks Historie og Meeninger", i Ewald, Johannes: *Herr Panthakaks Historie og Meeninger*, udg. af Johnny Kondrup , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1988, s. 189. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-ewald01dkval-shoot-idm140540296705344/facsimile.pdf> (tilgået 20. april 2024)

Anvendt udgave: Herr Panthakaks Historie og Meeninger

Noter

Herr Panthakaks Historie

- 9 *navnlig*: ved navn. – *Panthakak*: af græsk: pånta kaká, alt er ondt; jf. Ewalds egen forklaring s. 33. – *Canalen*: kanalen omkring Christiansborg Slot. – *Spanske Kappel(r)*: et strafferedskab bestående af en trætonde, der blev sat ned over synderens overkrop, idet hovedet stak ud gennem et hul foroven. Synderen måtte derefter vandre rundt i byens gader under opsyn. – *Lectier*: forelæsninger. – *Jøde*: ofte pengeudlåner eller ågerkarl. – *Bi-Ord*: her adjektivet (tysk: Beiwörter).
- 10 *Epicureer*: tilhænger af den græske filosof Epikur (341-270 f.Kr.), hvis tankning kredsede om betingelserne for sjælelig lykke. I banaliseret betydning (som her): livsnyder. – *F****: Ewald har oprindeligt skrevet Friedrichsstadt, navnet på en by ved Ejderen, men siden retoucheret det. – *Hals-Bæner*: ærmer af fint lærred, som kun dækkede underarmene. – *et andet Menneske*: et normalt, sundt menneske.
- 11 *paatvang sig hende*: trængte sig ind på hende. – *rette Kyllingers* (nemlig under Guds vinger). – *de sidste Tider*: tiden umiddelbart før verdens undergang. – *kyssede*: kyssede. – *Marchlandene(s)*: marsklandene, den sydvesttyske Vadehavskyst.
- 12 *billig*: rimelig. – *taugt*: niet.
- 13 *Perioder*: sætningskæder. – *laconisk*: kortfattet. – *fortryder*: ærgret. – *Vittighed*: intelligens. – *Spekthøker*: spækhøker, viktualiehandler. – *deponerer*: bliver student. – *finde vi vel Raad hertil*: får vi nok lejlighed dertil (nemlig til selv at træde frem i teksten).
- 14 *Værklager og Herzens Seufzerlein*: Jammerklager og Små Hjerteruk, titler på datidens vidt udbredte andagtsvers og rimede bønner. – *et Sodoma*: en syndig by, iflg. 1. Mosebog kap. 19 besluttede Gud at udslætte byerne Sodoma og Gomorra som straf for indbyggernes syndighed. Den gudfrygtige mand Lot og hans familie, som boede i Sodoma, fik dog lov til at forlade byen før katastrofen. – *Lucifers Døtre*: djævelens døtre. – *forvendte*: abnorme. – *Zoar . . . paa Loths Forbøn*: Da den gudfrygtige Lot forlod Sodoma (jf. ovenfor), havde han svært ved at gå og kunne kun nå til en lille by i nærheden. Denne by, som siden kaldtes Zoar, skånedes Gud på Lots forbøn. – *som Korah og Datan*: Iflg. 4. Mosebog kap. 16 blev Korah og Datan opslugt af jorden, fordi de gjorde oprør mod Moses under israelitternes ørkenvandring. – *(Silke-)Adriener*: egentlig andriener, vide, fodlange damekjoler. – *Peccadill*: lille synd. – *soeret*: svoret. – *Sentenser*: sætninger, også bibelsteder. – *en fiddkommen Job*: en ulykkelig sortseer. Job (i Jobs Bog, Gamle Testamente) er en from og lykkelig mand, som Gud trind-

- Jerud sætter på prøve ved at lade alle tænkelige ulykker hjemsoge ham. Job bliver først bitter over den grusomhed og ondskab, som han nu ser omkring sig, men opgiver siden at gå i rette med Guds vilje og genvinder da sin lykke.
- 15 *en ubeguem Materie*: et uegnet stof. – *vitig*: intelligent, forstandsklar. – *Sions ... Aarvaagenhed*: det stridende Jerusalems årvågenhed (Sions datter er bibelsk billedtale for Jerusalem), omtrent: Guds børns vågne beredskab mod det onde. – *Salomo*: Davids søn og efterfølger som konge over Israel, død ca. 930 f.Kr. Berømt for sin visdom. Iflg. overleveringen forfatter til bl.a. Prædikerens bog i Gamle Testamente, hvor altings forfængelighed udpensles.
- 16 *Hoved-Tøj*: hovedtøj, hovedpynt. – *det femte Bud*: Du må ikke slå ihjel, jf. 2. Mosebog kap. 20. – *Cananæerne*: kana'anæterne, et folk som Gud iflg. 5. Mosebog kap. 7 påbød israelitterne at udrydde. Han advarede dem samtidig mod at overtage ks falske gudsyndelse. – *Cartousche*: Louis Dominique C. (1693-1721), fransk røverhøvding. – *Aretin*: Pietro Aretino (1492-1556), italiensk forfatter, bl.a. af de pornografiske *Ragionamenti* (*Hetsresamtaler*), 1534-36. – *Edelmann*: Johann Christian E. (1698-1767), tysk forfatter af rationalistisk prægede, antikirkelige skrifter.
- 17 *Jomfrue Slip-slip*: figur i Henry Fieldings (1707-54) roman *Joseph Andrews* (1742). En nævnis og hyklerisk kammerjomfru. – *den Væder-Styggelighed*, – – – *som Lots Døtre begik*: blodskam. Iflg. 1. Mosebog kap. 19 var Lot alene med sine to døtre efter ødelæggelsen af Sodom og Gomorra (se n.t. s. 14). Døtrene drak da Lot fuld og sov hos ham på skift for at blive be-svangret.
- 18 *klæde sit Barn ud i Fandens Lignelse*: i folkelige fremstillinger optræder Fanden tit som junker, iført baret med vajende hantjer, jf. Goethes *Faust*, 1. del vers 1538. – *Hanvej*: hanvej, bedragen ægtemand. – *Beelzebub*: Beelzebub, djævelen. – *StaaelVær*: stavær, en høj og stiv genstand, her åbenbart et hovedtøj. – *Vi vil ... tilbage*: hentydning til Lots historie i 1. Mosebog kap. 19 (se n.t. s. 14). På trods af Guds forbud vendte Lots hustru sig om for at se Sodomias ødelæggelse. Som straf blev hun forvandlet til en saltsøtte. – *Sæt(tet)*: hovedtøj, som blev sat op med nåle.
- 19 *Til Pølen og Puten*: til pølen og huller, dvs. helvede. – *betænksom i*: tovende med hensyn til. – *ljerlingagtig*: kællingeagtig.
- 20 *Madame Kuchleins Haand ...*: hentydning til 1. Mosebog kap. 16, hvor Gud siger om Ismael, at hans hånd skal være imod alle og alles hånd imod ham.
- 21 *et Aftryk, af den store Menniske-Ven*: et træk i Pantbakaks sjæl, som genspejler Jesu sindelag. – *Philantroper*: godgørende mennesker.
- 22 *naldstretfæl*: strøget ned. – *Korteer*: kvarter. – *Tubus*: latin: rør, her stjerne-kikkert. – *nunde Taarn*: Rundetårn i København rummede på Ewalds tid, som i dag, et astronomisk observatorium. – *altfor hellige, ...*: for hellige til at bryde sig om lærdom.
- 23 *Bejtere*: embedsmænd. – *salle af Fornuftien*: var rationalister, altså ugude-

- lige. – *sex Mile*: godt 45 km. – *Conrector*: medforstander, vice-rector. – *Misocasmus*: græsk: Verdenshader. – *afslætere*: mere svoren. – *ventelig*: sandsynligvis. – *hypochondriske*: præget af indbildt sygdom og pirrelighed. – *nymodigi*: nymodens.
- 24 *Dette har al Ansværelse af en mørk Tale*: Dette ser helt uforståeligt ud.
- 25 *en Virkning ... Årsag*: Hentydning til et hovedpunkt i G.W. Leibniz' (1646-1716) og hans elev Chr. Wolffs (1679-1754) filosofi, nemlig læren om, at alt eksisterende udover en virkning, hvorfor også alt har en årsag. Et givet fænomens årsag er den «nødvendige og tilstrækkelige» forklaring på fænomenet. Den første og tilstrækkelige årsag til verden er Gud. Se i øvrigt s. 63 f.
- 26 *Q.E.D.*: Quod Erat Demonstrandum: latin: hvilket var at bevise; slutformel i logisk bevisførelse. Oprindelig fra den græske matematiker Euklids Geometriens begyndelsesgrunde, ca. 300 f.Kr. – *rimeligt*: sandsynligvis. – *Vid. supra*: Vide supra (latin): se ovenfor. – *Men Gud forstaaer os, sagde Fader Pansa*: let tillempet citat fra forordet til G.W. Rabeners (1714-71) satire *Antons Pansa von Mancha Abhandlung von Spruchwörtern* (Satiren, 1764, IV s. 26). – *a priori og posteriori*: latin: ud fra det forudgående og der efterfølgende, dvs. ud fra logikken og ud fra erfaringen. – *dersom ikke Vanen ... blev jaget ud*: hentydning til et berømt sted hos den romerske digter Horats (65-8 f.Kr.): *Naturam expellas furca, tamen usque recurrit* (Epistola I, 10,24), oversat: Jag naturen ud med forken, den kommer dog altid igen. – *ueffemmelig*: utilregnelig.
- 27 *Machine*: maskine. – *Den ærgerlige Krønike af H***: H**s skandalikronike. – *Primaer*: elev i øverste klasse, Prima, i en lærd skole. – *Præceptor*: lærere. – *Commentatores*: latin: egentlig personer der kommenterer, her kommentarbind til de klassiske tekster. – *hypochondrisk Blod*: pirreligt sind. – *Baccalaureus*: latin: ældre studerende, akademiker af laveste grad. – *i den zærligste Chæie*: i den nydeligste lille tale. – *paasod Rang og Sæde over ham*: hævdede at have højere rang og dermed ret til at sidde på en finere plads end han. – *Academiet*: universitetet. – *recensere*: anmeldte. – *Dissertation ... H**ans*: latin: Afhandling om H**s lærde mænd. – *Pidibuser*: papirstrømper til optænding.
- 28 *gabede ... paa*: gloede på, her lyttede til med åben mund. – *Jøderne ... Egypterne*: (fig. 2. Mosebog kap. 12 stemte Gud ægypternes sind gunstigt mod israelitterne, da disse skulle forlade landet. Af deres tidligere fjender fik israelitterne således både solv- og guldsmykker og klæder.
- 29 *libri memoriales*: latin: huskebøger, formentlig indeholdende remser. Manuskriptet har oprindeligt: *Grammatiker*. – *Thesaurer* (af græsk thesauros: skatkammer): ordbøger eller koncentrerede håndbøger. – *Vestibuler*: (af latin vestibulum: indgang): begynderbøger. – *per Accidens*: latin: tilfældigvis. – *de Ciceronianske Skjønheder*: Marcus Tullius Cicero (106-43 f.Kr.), romersk politiker, forfatter og advokat, efterlod en række tekster, som i formel henseende regnes for de mest fuldendte i den latinske litteratur. – *gjøve sig saa forstaaelig [i Latinen] som en Polack*: sigter måske til det faktum,

- at polsk er stærkt influeret af latin, som langt op i nyere tid var Polens officielle sprog. Især det 17. århundredes poetiske blanding af polsk og latin (macaronismens) var berygtet. – *Authorer*: forfattere. – *Sallustius*: Gaius Sallustius Crispus (86-35 f.Kr.), romersk embedsmand og historiker. – *en affectet Nar i Preussisk Uniform*: Sallustius deltog i den romerske borgerkrig på Casars side og blev senere statholder i provinsen Nordafrika, hvor han groft udplyndrede befolkningen. – *Giv en efter det Pariser Til-Suit*: Cicero en elegant og overfladisk nar. Siger vel til det faktum, at Ciceros værker mindre udmærker sig ved dybsindighed end ved formel elegance. – *Plinius*: P. den yngre (62-114), romersk forfatter, især kendt for sine breve. – *for fuld af Blomster*: for blomstrende, dvs. farverig i sin stil. – *Curtius*: Quintus C. (1. årh. e.Kr.), romersk historiker. – *Geb-Recht*: tysk, ordret oversat: Giv ret. – *Homer*: græsk digter fra det 8. årh. f.Kr. Antages at være ophavsmand til *Iliaden* og *Odysséen*.
- 30 *Bemærkelse*: betydning. – *Perrault*: Charles P. (1628-1703), fransk forfatter. Deltog i det 17. århs litterære fejde mellem sklassisister og «modernister» med bla. digtet *Le Siècle de Louis le Grand*, 1687, hvori de antike digtere, deriblandt Homer, blev stærkt nedvurderet til fordel for de samtidige. – *Boileau Despreaux*: Nicolas B.D. (1636-1711), fransk kritiker og satirisk digter. Klassicist og modstander af Perrault i ovennævnte litterære fejde. – *Ferrisson*: Jean T. (1670-1750), fransk litterat. Tog del i ovennævnte litterære fejde på modernisternes side. Placerede renaissance-digteren Tasso over Homer og Vergil. Fra 1731 professor i græsk og latinsk filosofi. – *Chapelain*: Jean C. (1595-1674), fransk digter og medstifter af Det franske Akademi. Skrev bla. eposfragmentet *La Pucelle*, 1656. – *Sentiments*: fransk: følelser. – *Boeotier*: mand fra landskabet Boetien, der sydøstlige hjørne af det græske fastland. Befolkningen her havde ry for bondskab. Homer var iflg. overleveringen fra øen Chios. – *de danske Mikkler . . . de latinske Bugener*: første led dannet over talemåden: den tyske Mikkler, som betyder den brave, indskrænkede tysker.
- 31 *Tømpen*: prygleredskab af tov. – *beskjæret*: beskåret. – *den beste Verden*: hentydning til det 18. århs theodicédiskussion, jf. s. 160f. – *det glimrende*: det som blot glimrer, uden at være guld. – *en Enthusiast*: en begejstret person, her nærmest en sværmer. – *Sybaritiske Lyster*: lyst til luksus og vellevned (Den syditalienske by Sybaris var i oldtiden berygtet for indbyggernes vellevned).
- 32 *blindings*: blindt. – *Slaver*: slaver, her tilhængere. – *brystfældig*: brystfældig, faldefældig. – *Pyrrhonisme*: skepticisme, atomfattende evivl (efter den græske filosof Pyrrhon (død 288 f.Kr.), hvis grundsætning var, at man måtte tvivle om alt for at finde sandheden). – *Misocosmi*: latinsk genitiv, altså Misocosmus. – *Præcepta*: latin: regler.
- 33 *employert*: ansat. – *Waisen-Hauset*: vajsnehuset, en stiftelse hvor forældreløse børn bor og undervises (tysk: Waisen = forældreløse). – *Halle*: universitetsby ved floden Saale, ca. 30 km nordvest for Leipzig. Byen var en pietetisk højborg. – *et lovligt Kald*: en gyldig grund. – *Ethymologie*: viden-

- skaben om ords oprindelse. – *Aviede Klædet Af Kiæd*: frembragte det syndige (nutids-)menneske ud af deres egen syndige menneskenatur. – *Algodhed Klædes Af Kiæd*: Her er to læsemåder mulige. 1) Altomfattende godhed kædes sammen af genvordigheder eller knuder, dvs. livets trængsler føjer sig sammen til et godt resultat. 2) Den algode Gud kædes af (menneskets) knurten. Under alle omstændigheder repræsenterer denne anden »etymologi« et optimistisk modstykke til den foregående, der tent for-dømmer menneskelivet. – *derivere*: derivere, aflede. – *det Ægyptiske Fængsel*: hentydning til jødernes 430-årige fængenskab i Ægypten, jf. 2. Mosebog kap. 1-14. Her: jødelivet.
- 34 *Begjærighed*: lyst. – *intet mindre end*: slet intet. – *Marktskregere*: højtråbende reklamemagere. – *Vintappere*: værtshusholdere. – *Bullenbidere*: bullbidere, bidske hunde. – *Sotinius ... in patriam*: latin: Vi tager pengene og sender æslet tilbage, hvor det kom fra. Sætningen har ikke kunnet lokaliseres, men har muligvis forbindelse med den udtalelse, som tillægges Philip af Makedonien (4. årh. f.Kr.): at ingen fæstning er uindtagelig, hvis blot den har et hul så stort, at et æsel belæsset med penge kan komme ind. – *Renomuster*: studenter med hang til at prale og sids, gøre sig omtalte. – *Penalister*: ældre studenter, som tyranniserer de yngre. – *Philister*: filistre, åndløse spidsborgere. – *Grenadter*: grenadér, soldat i en særlig eliteafdeling inden for infanteriet. – *Medicus*: mediciner. – *dux gregis ipse caper*: latin: hjordens fører, selv en buk. Uenøjagtigt citat fra den romerske digter Vergils (70-19 f.Kr.) *Bucolica*, 7. cirkloge vers 7.
- 35 *Pietister*: tilhængere af den lutherske fromhedsbevægelse, der gik over Tyskland efter ca. 1650. Til Daurmark kom pietismen under Frederik IV, og Ewalds forældre tilhørte bevægelsen (jf. s. 162). – *herculisk*: uhyre anstrengende (efter den romerske søgnehelt Hercules, grækernes Herakles, der af Mykenes konge fik pålagt tolv eventyrlige kraftprøver). – *imellem Hirschfeld og Frankfurt*: Frankfurt am Main ligger nær Mainflodens udløb i Rhinen ca. 300 km sydvest for Halle. Hersfeld ligger omtrent midtvejs mellem Halle og Frankfurt. – *afakkeede*: forhenværende, også afdankede. – *equiperede*: påklædte. – *paar et Haar*: fuldstændigt.
- 36 *har De got min Herre*: er De vel udrustet, min Herre. – *Haand-Værks-Burs*: håndværkssvend (af tysk: Bursche). – *sagte*: sagtens, nemt. – *Physiognome*: ansigtstræk. – *skildret*: malet. – *Sachsenhausen*: Sachsenhausen, forstad til Frankfurt på den anden side af Main.
- 37 *Guld-Børs*: pung indeholdende guldmønter. – *med de Dristigste*: blandt de dristigste.
- 38 *oppebie*: vente på. – *den nedbryder en af den Dydige* ...: Meningen er, at mistanken, som rettes mod den dydige, nedbryder en af de sikreste forsikringer mod lastens indtrængen i hans sjæl, nemlig det naturlige ønske om at gælde for et godt menneske. – *den udtitte*: den uintelligente. – *erindre*: minde om.
- 39 *en Pasquill*: et smædeskrift. – *noget som Gallien stod paa*: noget som han risikerede at komme i galgen for. – *sin Haarskjærer og sin Balberer*: sin frisør og

- sin barber. – *tage i Betænkning*: betænke sig på, tøve med. – *Bresche* (fransk, militært): hul. – *betænket*: tænkt på. – *400 Gylden*: En gylden var oprindelig en guldmønt, siden ca. 1650 også en sølvmønt og en regningsenhed, som brugtes i Tyskland og omliggende stater. Værdien var vekslende fra stat til stat, jævnlig også fra by til by.
- 40 *devot*: from, også skinhellig. – *Linstey*: skjortebryst og manchetter. – *den ene Gang over den anden*: gang på gang. – *Fahr zu Kutschel*: tysk: Kør til, kusk!
- 41 *under Contribution*: under skat (meningen er, at han via damens sjæl havde adgang til hendes pengepung). – *Lineamenter*: ansigtstræk. – *Christlieb Vögellein*: tysk, ordret oversat: Kristuslær Lillefugl. – *bede*: holde hvil.
- 42 *logement*: fransk: bolig. – *satt Viltighed*: moden forstand. – *den langørede Pus*: haren. – *sjærtende*: muntert legende. – *Agerrenden*: agerfuren, den rende som adskiller to agre. – *Cabrioler*: krumspring.
- 43 *Polarer*: poularder. – *stænde*: studse. – *fovekomme*: komme i forkøbet, undgå. – *Søvnens Forbud*: søvnens forvarsel, dvs. trætheden.
- 44 *roge Kammeret*: holde sig hjemme. – *sidste Løbedag*: sidste gyldighedsdag, udløbsdag.
- 45 *en Pris Tobak*: en lille portion smustobak. – *bestride*: bekæmpe. – *1000 Rixdaler*: Rigsdaleren var dansk mønt fra 1713 til 1875, da den blev afløst af kronen (1 daler = 2 kroner). Der er hos Ewald tale om Courantdaleren, som gjaldt indtil 1813. Værdien vekslede med tiden, men det kan nævnes, at rektor Licht i Slesvig fik 100 rigsdaler for at have den unge Ewald i kost og logi i et år (1755). En typisk pris for et lejlighedsdigt af Ewald var 3 rigsdaler (1776). En rigsdaler underinddeltes i 6 mark og en mark igen i seksten skilling. Klokkeren ved Trinitatis Kirke fik i 1781 6 rigsdaler 5 mark og 4 skilling for at ringe over Ewalds lig. – *Geneve*: by i det sydvestlige Schweiz, lige på grænsen til Frankrig. Blev i det 16. årh. gennemtrængt af den religiøse reformator Johan Calvins lære og erhvervede status som centrum for protestantismen i de fransktalende lande. *sette ud*: anbringe fordelagtigt, fx på rente.
- 46 *Snauserie*: skidt. – *600 Gylden*: se n.t. s. 39. – *Tøyet*: tingene. – *honnet*: honnet, hæderlig. – *emphatiske*: eftertrykkelige. – *hen og her tænke*: tanken frem og tilbage.
- 47 *i en ... Françoises Lignelse*: i skikkelse af en [...] fransk kvinde. – *piquant*: fransk: pikant, tiltrækkende. – *fire Skilling*: fast udtryk for næsten ingen-ting, svarende til vor tids »fem øre«; jf. n.t. s. 45. – *Coffure* (egentlig coiffure, fransk): hovedbeklædning. – *Skejfer-Hat* (egentlig Schäfer-): hyrdehat. – *flåddrede*: flagrede. – *viddeste*: her = hvideste. – *skjærvete*: finere. – *Alabaster*: alabast, marmorlignende gipsart anvendt til kunstgenstande. – *smagende*: smægtende, lidende.
- 48 *Basilisk*: fabeldyr, hvis blik mentes at være dødbringende. Ofte symbol for djævelen. – *opvarede i min Barm*: nærede ved min barm. – *have skilt Jorden ved*: have berøvet jorden. – *det mordiske Cener*: det morderiske våben.
- 49 *de la Chicaniere*: fransk, omtrent: von Krakiler. – *Han gav os an*: Han angav

- os. I 1685 havde Louis XIV ophævet det næsten 90 år gamle nautiske edikt, der sikrede de franske reformerte (huguenotterne) trosfrihed. Helt frem til 1791 var huguenotterne nu uden borgerlige rettigheder i Frankrig. – *Det fortrød dem*: Det gjorde dem vrede.
- 50 *Frontin mon cher*: fransk: Frontin, min kære. – *Patagoner*: indianerne i Patagonien i det sydligste Sydamerika; af betydelig legemshøjde. – *Ribbe-Stød*: stød i ribbenene. – *sankede*: samlede. – *til Ansæelse*: tilsyneladende.
- 51 *standsede*: standsede. – *over den anden*: [den ene] efter den anden. – *toede*: tørrede.
- 52 *Løberen*: lakajen. – *Gouvernanten*: huskererinden. – *Marquis af V****: En marquis er en fransk adelsmand i rang mellem hertug og greve. V*** står uden tvivl for Voltaire, forfatteren af *Candide*, der siden 1755 ejede lystslotet Les Délices uden for Genève og siden 1758 tillige slottene Ferney og Tournay på grænsen mellem Frankrig og Schweiz (jf. s. 167). – *ærlig*: ordentlig, anstændig. – *Eremitage*: fransk: ensom bolig.
- 53 *Blessurer*: sår. – *Contusioner*: kvæstelser som følge af slag. – *Spiritus vini*: latin: vinsprit. – *Attention(s)-Pulver*: sindsbevægelse. – *galant homme*: fransk: gentleman. – (de folkerigste) *Steder*, her: stæder, byer. – *Formaal*, her: offer. – *Zirkel*: cirkel dvs. omgangskreds. – *Maitressen*: elskerinden. – *Favoriten*: tyrannens mandlige yndling.
- 54 *Procuratører*: sagførere. – *det menneskelige Kjøn*: menneskearten. – *Rulle*: rolle. – *Saturnus*: planeten Saturn; den yderste planet som kan ses med det blotte øje, og den yderste kendte i Ewalds levetid. Uranus opdagedes i 1781. – *Slag*: slags.
- 55 *Mopse(s)*: moppe, en skodehund. – *Bemærkelse*: betydning.
- 56 *Mil-Syge*: sygelig melankoli, der tidligere mentes at stamme fra miltten. – *tykt Blod*: trægtilfyldende blod, der tidligere mentes at forårsage enten nungsind (som her) eller sanselighed. – *Prakker*: tiggere, stoddere. – *Aradien*: landskab midt på øen Peloponnes i Grækenland. Blev både i oldtiden og senere besunget som et idyllisk hyrdelandskab, lykkens sted på jorden. – *Vraaer*: afkroge. – *Ekkel*: afsky. – *Schadenfroh*: tysk: en skadefro person. – *Misanthropen*: menneskehadere. – *equivoque*: ekvivokke, tvetydige.
- 57 *Intet mindre*: slet ikke. – *før Tiden*: før tiden. – *zierligste*: fineste.
- 58 *alforheftig*: alt for stærk. – *Krig med Algier*: I 1769 havde søroverstaten Algeriet erklæret krig mod Danmark for at presse Danmarks traktatlige ydelser i vejret. Som svar sendtes i 1770 en dansk flådeafdeling ned for at indtage byen Algier, hvilket dog mislykkedes. En følge af fiaskoen var det i øvrigt, at Ewalds beskytter, J.H.E. Bernstorff, mistede sin post som udenrigsminister (jf. s. 169). – *Freden imellem Russen og Tyrken*: Rusland og Tyrkiet førte en af deres mange indbyrdes krige 1768-74. Danmark var traktatligt forbundet med Rusland. – *Aabenbaringen*: Johannes' Åbenbaring, det sidste skrift i Det nye Testamente. Skuldre i en række syner de sidste tider før verdens undergang og Kristi genkomst. – *staae tiere Fare*: står oftere i fare. – *Phænomenon*: græsk: fænomen.
- 59 *Ewa havde Lyst at spise Æbler*: syndefaldet, jf. 1. Mosebog kap. 3. – *Et Æble*

... *Troias Odelæggelse*: Den trojanske krig, som Homers Iliade beretter om, begyndte med, at gudinderne Afrodite, Pallas Athene og Hera stredes om et æble, der bar påskriften »Til den skønneste«. – *Rom ... en Gaas*: År 387 f.Kr. trængte gallerne nordfra ind i Rom og belejrede byens sidste forsvarere på byhøjen Capitolium. En nat forsøgte de at indtage Capitolium ved én for én at klatre op ad en stejl, ubevogtet klippevej, men gudinden Junos hellige gas begyndte at skræppe, så romerne vågnede og drev gallerne bort. Derved undgik Rom udslættelsen. – *Frankerigs store Hennich ...*: Henri IV (1553-1610) rustede i sine sidste år til en storstilet krig mod huset Habsburg, specielt i Østrig og Spanien. Ewalds forklaring på krigsplanerne – den skønne dame – er imidlertid uklare og næppe historisk. – *en anden stor Prinds ... et Øyfigen*: Kurfyrst Johann Sigismund af Brandenburg og hertug Philip Ludvig af Pfalz-Neuburg var o. 1609 blevet enige om at sikre sig det herreløse hertugdømme Jülich og Kleve (i det nuværende Vestryskland, på grænsen til Holland) ved et ægteskab mellem kurfyrstens datter og hertugens søn. Men ved bryllupstaflet kom der til en ordstrid, og kurfyrsten gav hertugen en ørefigen. Der deraf følgende brud skal have været en forberedende faktor til Trediveårskrigen. – *Tycho Brahe ...*: Tyge Brahe (1546-1601), dansk astronom, der på Hven i Øresund byggede observatorierne Uraniborg og Sjerneborg. Han forlod Danmark i 1597 pga. uoverensstemmelser med kongen, Christian IV. Ewald refererer til et sent optegnet og tvivlsomt sagn om, at T.B. skulle være blevet uenig med rigshovmester Christoffer Valkendorff om en hund. – *Christian den 11de*: Chr. II (1481-1526), konge af Danmark og Norge 1513, af Sverige 1520, blev forjaget i 1523. Han traf på et bal i Bergen i 1509 borgerpigen Dyveke, som han dansede med og samme nat tog til sin elskende. Hans årelange forhold til Dyveke (og til hendes mor, Sigbrit Villoms) vakte megen forargelse, især blandt adelen, og forøgede hans upopularitet. – *Hjerne ... en maadelig Poet*: Iflg. Saxos Danmarkskrønike besluttede danskerne efter Frode Frodegods død, at kongemagten skulle overgå til den mand, som kunne digte det bedste lovkvad over den afdøde. En bonde ved navn Hjerne digtede et fordringsløst vers og vandt dermed Frodes udstakke rige (6. bog kap. 1).

60 *Nadvere*: aftensmad. – *Panthakak skrabe*: at skrabe eller gøre skrabad med foden gjaldt tidligere som et høflighedstegn på linie med et buk. Jf. udtrykket samme side: skrabende og bukkende.

61 *Catheet*: hjælpepræst; person der katekiserer, dvs. underviser menigheden i religion gennem spørgsmål og svar. – *Støle-Kone*: den kone, som sørgede for at holde kirkestolene rene. – *Brochmand*: professor, siden biskop Jesper Brochmands huspostil, en folkelig evangelieforklaring, der første gang udkom 1635-36 og siden i to århundreder hævdede sig som hjørnestenen i den dansk-norske andagtslitteratur. – *den Kiølske Gæs-Hjorte*: hertug Karl Frederik af Holstein-Gottorp (1700-1739), der efter afslutningen af Den store nordiske Krig 1720 blev drevet ud af Slesvig og måtte aflevere sine besiddelser dér til den danske konge Frederik IV.

- 62 *Accissen*: indenlandsk afgift på forbrugsvarer, gerne opkrævet når varerne blev ført fra landet ind i byen. – *holdtfor*: holdt for, mente. – *et Haarbredt*: en hårsbred, en smule. – *Sarvy*: satire. – *bandende som en Gascoigner*: indbyggerne i den sydvestfranske provins Gascogne havde ord for at være stortalende.
- 63 *Sand paa Gulved* . . . *Sand-Huset*: Det var førhen skik at bestro de hvidskurede plankegulve med sand – og at drysse sand fra et såkaldt sandhus over frisk beskrevet papir for at undgå udtværing af blækket. – *glemte alle sine Concepter*: glemte planerne til sin historie, overført: mistede fatningen. – *første virkende Aarsag*: hentydning til Leibniz' og Wolffs filosofi, jf. n.t. s. 25. – *Leibniz*: Gottfried Wilhelm L. (1646-1716), tysk universalbevægelse, jf. s. 160. – *Triumvir*: triumvir (latin), den ene af tre stormænd. – *Wolff*: Christian W. (1679-1754), tysk matematiker og filosof, der populariserede og systematiserede Leibniz' optimisme. – *Pope*: Alexander P. (1688-1744), engelsk digter og kritiker, hvis hovedværk *An Essay on Man* (1732-34) udtrykker den optimistiske filosofi, omend det mindre er inspireret af Leibniz end af filosoffer som Shaftesbury og Bolingbroke.
- 64 *Collegier*: universitetsforelæsninger. – *Ride-Skølen*, *Fegte-Boden*: Siden renessancen indgik ridning og fægtning sammen med en række universitetsstudier i en ung adelsmands dannelsesprogram. – *afsee*: undvære. – *Burmann*: formentlig en hentydning til Pieter Burmann den ældre (1668-1741), professor i Leyden, som i 1726 havde udtalt sig uheldigt om de lærdes standard i Danmark, og som blev tilrettevist pseudonymt af Ludvig Holberg i et latinsk åbent brev: Holgeri Dani ad P. Burmannum Epistola (Brev fra Holger Danske til P. Burmann). Holbergs valg af pseudonym rummer igen en hentydning, som Ewald naturligvis også spiller på, til folkevisen Holger Danske og Burmand (*Dann. gl. Folkeviser* nr. 30), hvori Burmand er en grim kæmpe, der besejres af Holger. – *Defendens*: defensor, som skal forsvare en påstand eller en disputats. – *for ved*: foran. – *Opponenten*: defensors modstander, hvis opgave er at kritisere den fremførte påstand. – *den store Verdslig-Viise*(s) mindste Ord): hentydning til Chr. Wolffs betegnelse for sin og Leibniz' filosofi: Weltweisheit, verdslig visdom. – *det almindelige Sprog*: det sprog, som forstås af alle verdens indbyggere. Tanken om et sådant beskæftigede oplysningstiden, men blev først realiseret med kunstsprogene Volapük 1880 og Esperanto 1887. – *at deducere ham til absurdum*: at pille hans argumenter fra hinanden.
- 65 *refuteret*: gendrevet. – *burlesque*: fransk: burleske, lavkomiske. – *scaramutsiske*: adjektiv dannet af Scaramuccio, en fej, storpralende tjenerfigur i den italienske commedia dell'arte; slyngelagtige.
- 66 *foretrække ham en anden*: foretrække en anden frem for ham.
- 67 *Plumy-Koller*: tung, klodsede våben. – *Alexander*: A. den Store (356-323 f.Kr.), konge af Makedonien. Skabte et hellensk imperium ved at erobre hele Perserriket incl. Babylonien og Egypten under sit store felttog 334-323. – *som Alexander* . . . *Jorden for snever*: refererer muligvis til de rygter, der kort før Alexanders død gik om, at han ville genopbygge Ba-

- belstærket, jf. historien om dette tårn i 1. Mosebog kap. 11. – *Amons Son*: en titel, som Alexander modtog af ypperstepresten, da han under sit felttog besøgte templet for den ægyptiske gud Amon. Grækerne identificerede Amon med Zeus. – *Phalanx*: falanks, slagorden. Den makedonske falanks, skabt af Alexanders fader Philip, var særegen ved at bestå af en offensiv rytterfløj og en defensiv infanterifløj. – *Titan*: kæmpe. Titanerne var i græsk mytologi de tolv uregerlige børn, som Uranos og Gaia, Himlen og Jorden, fik med hinanden ved verdens begyndelse. – *Sacer*: indbyggerne i Saqqara, en oldtidsby i Ægypten, beliggende ved Nilen syd for det nuværende Cairo. – *Sogdianer*: indbyggerne i Sogdiana, den nordøstlige provins i det gamle Perserrike, nu i Sovjetunionen sydøst for Aralsøen. Alexander brugte flere år på at besejre sogdianerne. – *besynderlige*: usædvanlige (i positiv forstand).
- 68 *par honneur*: fransk: for ærens skyld, dvs. uden at tjene på det. – *førskudt*: opbrugt.
- 70 *resolvere til*: beslutte sig til. – *galonnerte*: besat med guld- eller sølvindvævede bånd (tresser). – *Pflegma*: flegma, besindighed.
- 71 *Forbindligheder*: forbindeligheder, høfligheder. – *udbetinget sig*: kræver. – *den Vestphalske, den Kjøbenhavnske, og den Fontainebleauske Fred*: Den westfalske fred 1648 afsluttede Trediveårskrigen, hvori Christian IV havde deltaget, og styrkede Sverige på Danmarks bekostning. Den københavnske fred 1660 afsluttede tre års krig mellem Danmark (Frederik III) og Sverige (Carl X Gustav); Danmark mistede ved freden Skåne, Halland, Blekinge, Fivem og Bohuslén. Freden i Fontainebleau 1679 afsluttede Den skånske Krig 1675-79 mellem Danmark (Frederik V) og Sverige (Carl XI) og konfirmerede den for Danmark ydmygende københavnerfred.
- 72 *erakelte*: enkle. – *Over>Last*: ulæjlighed. – *Den franskeste*: den frankeste. – *af-fectere*: efterligne.
- 73 *Liberie*: tjener- eller kuskeuniform. – *Timon*: T. fra Athen (5. årh. f.Kr.) skildres af Plutark og Lukian som en stor misantrop. Shakespeare skrev i 1607-08 et drama om ham (*Timon of Athens*). – *quækeriske*, omtrent: verdensfjerne; adjektiv dannet af substantivet kvæker, d.e. et medlem af et kristent trossamfund, som blev grundlagt 1650 i England men siden skabte kolonier i Nordamerika. Kvækerne var modstandere af militærtjeneste og privat ejendomsret.

Levnet og Meeninger

- 76 *De min beste Ven*: Selvbibliografiens indledning er stilet til dr.theol. Johan Christian Schönheyder (1742-1803), der siden 1773 fungerede som en mellemting mellem formynder og rådgiver for Ewald; jf. s. 169. – *Deres Kjøreste*: Deres hustru. – *ConferentsRaad Carstens*: Adolph Gotthard Carstens (1713-95), jurist og embedsmand i Tyske Kancelli (hvorfra hertug-